

Dorota Krystyna Rembiszewska

Instytut Slawistyki PAN

Warszawa

KATEGORIA SWÓJ – OBCY W ANTROPONIMII LOKALNEJ NA PRZYKŁADZIE NAZWISK MIESZKAŃCÓW WYSOKIEGO MAZOWIECKIEGO

1. Kategoria swój – obcy jako jedna z podstawowych kategorii opisujących kulturę społeczności lokalnej

Opozycja swój – obcy to kwestia często podejmowana przez różnych badaczy, których przedmiotem zainteresowania są zbiorowości ludzkie (np. Nowicka, Łodziński, Nowicki 1990; Szyfer 1999; Greń 2004). O popularności tego zagadnienia wśród językoznawców świadczy konferencja zorganizowana w Lublinie w listopadzie 2006 roku na temat: „Swój – obcy (inny) w językach i kulturach słowiańskich. Problem tożsamości grupowej w Europie”, na której przedstawiono różne rozumienia i aspekty tych dwóch kategorii.

Opozycja swój – obcy odgrywa obecnie istotną rolę w życiu społecznym, decyduje o relacjach kulturowych, staje się, jak podkreślał Jerzy Bartmiński, „narzędziem tożsamości narodowej, zawodowej, religijnej, lokalnej, ogólnie mówiąc – grupowej” (Bartmiński 2007: 19). Z kolei jeśli tę opozycję będziemy traktować z antropocentrycznego punktu widzenia, to pozwoli ona określić jednostce miejsce w mikrokosmosie, jest też elementem budującym tożsamość tej jednostki. Właśnie ta opozycja ustala granice podobieństw i różnic, które warunkują takie a nie inne pojmowanie rzeczywistości. Szczególne miejsce wymieniona kategoria zajmuje w kulturze ludowej (Benedyktowicz 2000).

Opozycja swój – obcy niewątpliwie wiąże się ze stereotypami. *Swój* łączy się ze stereotypem pozytywnym, natomiast *obcy* ze stereotypem negatywnym, choć może być także odwrotnie (Prochorowa 1998: 239). *Swój* zatem – to lepszy, mający wyższą wartość. Omawiana opozycja nie opiera się na obiektywnych wyznacznikach, ale stanowi rezultat subiektywnych przekonań poszczególnych jednostek należących do jakiejś lokalnej grupy.

W małych społecznościach opozycja swój – obcy wiąże się ściśle z opozycjami blisko – daleko, znane – nieznanne. Na istnienie tego typu przeciwstawień wskazu-

je między innymi Halina Pelcowa w artykule *Swój/obcy w świadomości mieszkańców lubelskich wsi* (Pelcowa 2007: 76). Ma to zatem ścisły związek ze swoistą konceptualizacją przestrzeni, ustalenia, co dalekie, a co bliskie.

Hanna Popowska-Taborska w artykule *Opozycja swoi/obcy w języku ginących społeczności Drzewian połabskich i pomorskich Słowińców* (Popowska-Taborska 2008) zwraca uwagę na to, że istotnym wykładnikiem omawianej opozycji jest autoidentyfikacja określonej grupy.

Jeśli chodzi o język, to opozycja swój – obcy zmienia się równie szybko, jak rozwija się język. W tej warstwie swój – obcy może odnosić się do rodzimości lub nieużywanej w komunikacji nazwy. W przypadku antroponimów *obcy* nie oznacza tylko wyrazu obcego w odniesieniu do nazwy własnej z punktu widzenia synchronicznego czy diachronicznego w znaczeniu etymologicznym, ale wiąże się z kompetencją i rozumieniem danej nazwy przez użytkowników.

W określonej grupie relacja ta opiera się często na zasadzie odrzucenia lub akceptacji cech uznanych za reprezentatywne poszczególnych nosicieli, w tym na przykład konkretnego nazwiska.

2. Znaczenie geografii nazwisk w ustalaniu relacji swój – obcy

Nazwisko należy traktować nie tylko jako element służący do identyfikacji poszczególnych osób, ale również jako zjawisko językowe, którego występowanie w określonym regionie ściśle wiąże się z daną topografią. Jak wiadomo, nazwy osobowe wykazywały i wykazują zróżnicowanie geograficzne. W ogólnych zarysach znane są przyczyny tego zróżnicowania. Kazimierz Rymut w artykule *Nowe sposoby badania zróżnicowania geograficznego nazw osobowych* (Rymut 2006: 346) podaje cztery przyczyny występowania zróżnicowania geograficznego: 1. odapelatywne nazwy oddają zróżnicowanie geograficzne motywujących je apelatywów; 2. apelatywna struktura, częsta na przykład w Wielkopolsce, odzwierciedla się w nazwach osobowych (np. *cielę* i *cielak*); 3. nazwy osobowe pochodne od imion chrześcijańskich ukazują zróżnicowanie geograficzne podstawowych imion (np. Janek w całej Polsce, a Iwanek we wschodniej części Polski); 4. na obrzeżach polskiego obszaru językowego występują nazewnicze zapożyczenia z sąsiednich języków.

Nie budzi wątpliwości fakt, że w ostatnich latach nastąpiło znaczne przemieszanie ludności, a tym samym coraz bardziej zaciera się zróżnicowanie geograficzne. Jednak badanie częstości występowania nazwiska na danym terenie przyniesie informacje o pierwotnej lokalizacji danego nazwiska. Pozwoli uzmysłowić mechanizm przyporządkowania do kategorii swój lub obcy danego antroponimu.

Metoda kartograficzna do przedstawienia częstości występowania nazwisk w Polsce daje więc interesujące rezultaty, pod warunkiem, że uwzględni się różne czynniki historyczne i administracyjne. Należy przecież wziąć pod uwagę na przykład bardzo liczną reprezentację nazwisk o proveniencji kresowej na tzw. Ziemiach Zachodnich (dawniej określane jako Ziemie Zachodnie) czy wiele nazwisk pochodze-

nia wschodniosłowiańskiego na terenie Mazur, gdzie osiedlono ludność ukraińską po akcji „Wisła”. Z drugiej strony właśnie taka geografia nazwisk jest świadectwem pewnych decyzji ówczesnych władz, polityki narodowościowej, jak wspomniana akcja „Wisła”, czy choćby pamiątką po istnieniu zakładów przemysłowych, do których napłynęły osoby z różnych stron kraju.

Przy ustalaniu geografii nazwisk przydatne są również informacje genealogiczne. Jeśli na ograniczonym obszarze często pojawia się dane nazwisko, można przypuszczać, że właśnie tam powstało gniazdo rodowe (Zawadzki 2002: 41).

Zróżnicowanie geograficzne nazw osobowych na terenie Polski można śledzić dzięki programowi dostępnemu w Internecie, który rysuje zasięg poszczególnych nazwisk na podstawie *Słownika nazwisk używanych w Polsce na początku XXI wieku* Kazimierza Rymuta, opublikowanego na CD-ROM-ie.

Nazwisko jako kategoria onimiczna ustalała się i stabilizowała w określonych warunkach administracyjno-prawnych, społeczno-środowiskowych, a więc tutaj nazwotwórcza produktywność jest odmienna niż w leksyce apelatywnej. Na to zagadnienie zwrócił uwagę między innymi Robert Mrózek (Mrózek 2000).

Nazwisko oddaje złożoność stosunków kulturowych i językowych na pograniczu i na obszarach z nim sąsiadujących. O tym, że nazwisko ma charakter identyfikujący nie tylko osobniczo, ale terytorialnie, etnicznie, świadczą wnioski o zmianę nazwisk osób z Białostoczczyzny, których nazwiska „wskazują na rosyjskie lub białoruskie pochodzenie”. Tak więc na przykład zmieniono *Kondratiew* na *Kondrat*, *Biełowa* na *Biały* (Dacewicz 1999: 84).

Przedstawiana analiza, w odniesieniu do warstwy materiałowej, opiera się na wieloletnich badaniach przeprowadzonych wśród mieszkańców Wysokiego Mazowieckiego, miasta powiatowego, położonego w zachodniej części województwa podlaskiego. Moje omówienie nie będzie stanowiło ujęcia ściśle językoznawczego, opartego na wyłącznie jednej metodzie. Nie zastosuję na przykład tylko ujęcia kognitywistycznego, czyli dążącego do uwzględnienia znaczenia maksymalnego, a więc całej sieci relacji semantycznych, w jakie są uwikłane nawet najprostsze jednostki językowe. Moje rozważania dotyczą przede wszystkim subiektywnego widzenia, związanego z systemami wartości (Bartmiński 2007). Jednocześnie mam świadomość, że przyjęcie za podstawę subiektywnych sądów zawartych w językowym obrazie świata nie będzie do końca ściśle, gdyż odwołuję się do pewnej grupy, która mimo iż wykazuje dużo podobieństw, to jednak składa się z odczuć poszczególnych jednostek.

3. Interpretacja nazwisk w badaniach onomastycznych

Nazwy osobowe stanowią nieodłączny element kontaktów językowych. Antroponimii poświęcono też wiele miejsca w opracowaniach naukowych. Posługiwano się różnymi sposobami opisu i interpretacji. W dawniejszych opracowaniach przeważał strukturalistyczny sposób opisu, w którym dominowała analiza budowy słowotwórczej poszczególnych nazwisk. Metody związane z badaniem struktury lub etymologii

szczególnie rozwinęły się w latach 60. XX wieku. Do tej grupy można zaliczyć choćby opracowanie Stanisława Rosponda *Struktura i klasyfikacja słowiańskich antroponimów na podstawie „Słownika nazwisk śląskich”* (Rospond 1965). Układ gniazdowy, wynikający z budowy wyrazów, zastosował Kazimierz Rymut w *Nazwiskach Polaków* (Rymut 1991). Bogactwo i różnicowanie struktur słotwórczych sufiksalnych przedstawił Bogusław Kreja w pracy *Słotwórstwo polskich nazwisk. Struktury sufiksalne* (Kreja 2001).

Inny nurt badawczy to socjolingwistyczny aspekt nazewnictwa, jego celem jest ukazanie związków między sferą onimiczną a strukturą grup społecznych lub etnicznych, rozpatrywanych na tle badań różnicowań socjalnych języka. Metoda socjolingwistyczna umożliwia wyjaśnienie genezy i rozwoju nazw w świetle panujących stosunków społeczno-kulturowych (Górny 2004: 27). W tym nurcie mieszczą się na przykład prace: Henryka Borka *Diachroniczne i synchroniczne klasyfikacje nazwisk polskich* (Borek 1978) i Józefa Bubaka *Socjolingwistyczny i prawny aspekt zmiany nazwiska w Polsce* (Bubak 1982) oraz *O socjolingwistycznym podejściu w badaniach antroponimii* (Bubak 1987).

Kazimierz Rymut w encyklopedii *Słowiańska onomastyka* w odniesieniu do badań antroponimów postuluje rozwinięcie badań nad funkcjonowaniem nazw osobowych w komunikacji językowej (Słowiańska 2002: 399).

Metodą uzupełniającą dotychczasowy aparat badawczy z zakresu onomastyki jest wykorzystywana w pracach teoretycznych i materiałowych metoda językoznawstwa kognitywnego. Wystarczy tu chociażby wymienić opracowania Aleksandry Cieślukowej (1996: 5–19; 1999: 269–276), Zofii Kalety (1998: 241–253), Roberta Mrózka (2000: 31–39). Na przykład Halszka Górny w pracy *Nazwiska mieszkańców wybranych miejscowości dawnej ziemi sanockiej w świetle interferencji etniczno-językowej (XV–XIX w.)* (Górny 2004) wykorzystała założenia kognitywizmu do opracowania materiału onomastycznego, a konkretnie interpretacji nazwisk odapełatywnych. Zdaniem autorki metoda ta „umożliwia [...] odnalezienie prototypów i peryferii kategorii nazwicznych, przyjrzenie się wyrażanej w języku interpretacji rzeczywistości, obserwację obecności lub braku zakotwiczenia semantycznego nazw” (Górny 2004: 30).

W polskiej onomastyce w ostatnich latach ujawnia się tendencja do wykorzystania metod kognitywnych do interpretacji warstwy proprialne. Aleksandra Cieślukowa (1996: 17) sugeruje dotarcie do pragmatycznego aktu nominacyjnego, który odsłania kreatywność języka w tworzeniu i wybieraniu nazw dla nowych obiektów i ukazuje system wartości człowieka, symboliczny i metaforyczny sposób postrzegania rzeczywistości (Górny 2004: 34). Zofia Kaleta (1998: 241–253) wskazuje na potrzebę wykorzystania kognitywnej teorii prototypów do opisu właściwości gramatycznych i semantycznych nazw własnych w opozycji do wyrazów pospolitych. Według tej badaczki do objaśnienia fenomenu funkcjonowania nazw własnych może posłużyć opisany przez kognitywistów mechanizm kategoryzacji zjawisk świata przez człowieka (Górny 2004: 35).

Zdaniem Katarzyny Skowronek (1997: 150; 2001: 61–62) kognitywizm unaocznia to, że nazwisko ma wbudowany *okruch historii, okruch ludzkiego doświadczenia*. Jej zdaniem nazwisko to fakt językowy dostępny naszej bezpośredniej obserwacji, dający możliwość jego oglądu. Stanowi symboliczną realizację w języku doświadczenia mentalnego, zwanego konceptualizacją.

Zakładam, że ten sposób analizy antroponimów nie jest ostateczny ani jedy-ny, daje jednak odmienne od tradycyjnych spojrzenie na nazwiska. Umożliwia interpretację w odwołaniu do wiedzy pozajęzykowej, skomentowanie fragmentu rzeczywistości, a tym samym dotarcie do obrazu świata utrwalonego w tej tak mocno związanej z człowiekiem warstwie języka, jaką jest nazewnictwo osobowe. Rzecz jasna, mam świadomość istnienia stanowisk przeciwnych do kognitywizmu, jakie reprezentuje chociażby Ireneusz Bobrowski, który odnosi się bardzo krytycznie do tej dziedziny językoznawstwa (Bobrowski 1995: 19–24).

Rozgraniczenie tego, co swoje, i tego, co obce w odniesieniu do tak specyficznego zbioru jak onomastykon, wymaga dobrej znajomości miejscowych realiów obszaru, z którego pochodzą nazwiska.

Przy omawianiu opozycji swój – obcy niezbędne jest rozróżnienie obcości lub swojskości nazwiska, które wynika z jego brzmienia bądź morfologii, oraz swojskość lub obcość nazwiska, uwarunkowana znajomością bądź nie osób noszących dane nazwisko.

4. Kategoria swój – obcy na przykładzie antroponimów mieszkańców Wysokiego Mazowieckiego na Podlasiu

Należy podkreślić, że Wysokie Mazowieckie nie znajduje się na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim, leży jedynie w jego sąsiedztwie. Nie można w odniesieniu do tego miasta mówić o wielokulturowości czy wieloetniczności, gdyż prawie w stu procentach jego mieszkańcami są Polacy, katolicy. Niewielki odsetek stanowią osoby wyznania prawosławnego lub grecko-katolickiego, które kilkadziesiąt bądź kilka lat temu sprowadziły się do miasteczka.

W tej przestrzeni językowej istotne jest to, że oceniający, co jest *swoje*, a co *obce*, tworzą tę samą społeczność kulturowo-komunikacyjną.

4.1. Wyznaczniki swojskości

W Wysokiem Mazowieckiem kategorię *swoich* tworzą ludzie od kilku pokoleń mieszkający w miasteczku oraz ci, którzy pochodzą z okolicznych wsi i siłą rzeczy od dawna mieli związek z tym ośrodkiem miejskim. To właśnie ich zasiedzenie, bliskość kontaktów wpływa na to, że nazwiska, które noszą, w odczuciu tej społeczności lokalnej są bliskie.

W przypadku mieszkańców Wysokiego Mazowieckiego opozycja swój – obcy w odniesieniu do relacji język obcy – język ojczysty jest zupełnie jasna. W społeczności tej nie mamy do czynienia z bilingwizmem czy polilingwizmem.

Moja eksploracja nie polegała na wypełnianiu ankiety, ale na okazjonalnych rozmowach przeprowadzonych z mieszkańcami miasta i zapisywaniu na bieżąco informacji dotyczących rozumienia, traktowania nazwisk osób mieszkających w wymienionym mieście.

4.1.1. Tutejszy (nazwiska odmiejscowe z formantem *-ski*)

Gdyby odwoływać się do terminologii kognitywistów, prototypem, a więc najlepszym, idealnym egzemplarzem (Prochorowa 1998: 239; Grzegorzczkowska 1998: 110) będzie nazwisko od nazwy miejscowości położonej w pobliżu Wysokiego Mazowieckiego. Jako swojskie, bliskie traktowane są nazwiska od nazw miejscowości z sąsiednich terenów: *Andrzejewska* (Andrzejewo, pow. ostrowski, woj. mazowieckie), *Baczewska* (Bacze Mokre, gm. Zambrów, Bacze Suche, gm. Łomża), *Bielska* (Bielsk Podlaski, woj. podlaskie), *Bogucka* (Boguty Pianki, Boguty Milczki, pow. ostrowski, woj. mazowieckie), *Kossakowska* (Kossaki, pow. łomżyński, pow. kolneński, woj. podlaskie, gm. Nur, woj. mazowieckie), *Krajewska* (Krajewo Białe, pow. zambrowski), *Lemańska* (Leman, gm. Turośl, pow. kolneński, woj. podlaskie), *Lustostańska* (Lutostań, pow. łomżyński), *Siemiatycka* (Siemiatycze, miasto, woj. podlaskie), *Zdrowska* (Zdrody Nowe, gm. Poświętne, woj. podlaskie), szczególnie okolicznych wsi z powiatu wysokomazowieckiego: *Brokowska* (Brok), *Brulińska* (Brulino Piwki, Brulino Koski), *Bruszevska* (Bruszewo Borkowizna, Bruszewo Bujny), *Bujnowska* (Bujny Biszewo), *Choiński* (Chojane Piecki, Chojane Sierocięta, Chojane Pawłowięta, Chojane Bąki, Chojane Stankowięta, Chojane Gorczany), *Ciechanowicz* (Ciechanowiec), *Czarnowska* (Czarnowo Biki), *Dmochowska* (Dmochy Wochoy, Dmochy Mrozy), *Dąbrowska* (Dąbrowa Moczydły, Dąbrowa Wielka), *Dobkowska* (Niziołki Dobki lub Dobki, gm. Tykocin, woj. podlaskie), *Dołęgowska* (Dąbrowa Dołęgi), *Godlewska* (Godlewo Piętaki, Godlewo Kolonia lub Godlewo, gm. Nur, woj. mazowieckie), *Gołaszewska* (Gołasze Puszcza, Gołasze Dąb), *Jaźwińska* (Sokoły Jaźwiny), *Kaczyńska* (Stary Kaczyn, Kaczyn Herbasy), *Kalinowska* (Kalinowo Czosnowo, Kalinowo Solki), *Kobylińska* (Kobylin Borzymy, Kobylin Cieszymy, Kobylin Kuleszki, Kobylin Latki, Kobylin Pieniążki, Kobylin Pogorzałki), *Kropiewnicki* (Kropiwnica [od *kropiwa* ‘pokrzywa’], Kropiwnica Gajki, Kropiwnica Racibory, Kropiwnica), *Kuczyńska* (Kuczyn), *Kulesza* (Kulesze Kościelne), *Ołdakowska* (Ołdaki Magna Brok), *Piszczatowska* (Piszczaty Kończany, Piszczaty Piotrowięta), *Raciborska* (Nowe Racibory), *Stypułkowski* (Stypułki Giemzin, Stypułki Szymany, Stypułki Święchy), *Wnorowska* (Wnory Wypychy, Wnory Kuzele, Wnory Wandy, Wnory Wiechy), *Włostowska* (Włosty Olszanka).

Walor swojskości podwyższa tutaj formant *-ski*. Nazwiska z tym przyrostkiem, nie tylko na omawianym obszarze, utożsamiane są z dobrym pochodzeniem, wyższym statusem społecznym ich nosicieli. Jednocześnie wiadomo, że tego typu nazwiska mają nie tylko potomkowie szlachty, ale także mieszczan i chłopów. Kategoria nazwisk na *-ski* tworzy, jak podaje Ewa Rzetelska-Feleszko (2006: 86), 40-procentową grupę wśród nazwisk w Polsce. Motywacją utworzenia

takiego nazwiska było posiadanie majątku ziemskiego lub wywodzenie się z tej wsi (Rzetelska-Feleszko 2006: 87). Ten element w znacznym stopniu decyduje o poczuciu swojskości, wokół Wysokiego Mazowieckiego położone są bowiem wsie szlacheckie, gdzie do dzisiaj w świadomości najstarszego pokolenia jest żywy podział na wsi włościańskie i szlacheckie.

O tym, że nazwiska na *-ski* mają walor swojskości, niech świadczą dane z ksiąg parafii Wysokie Mazowieckie z lat 1798–1812 i 1866. Na 466 zapisanych osób aż 292 nosiły nazwiska zawierające formant *-ski* (*-wski*) i byli to potomkowie nie tylko „szlachetnie urodzonych”, ale również dzieci szewców, bębniarza, garnarczy, kuśnierzy.

4.1.2. Znany (nazwiska od rodzimych apelatywów oraz nazwiska patronimiczne)

Kolejnym przejawem swojskości są nazwiska derywowane od apelatywów lub równe apelatywom dobrze znanym, najczęściej ogólnopolskim. Można więc podać antroponimy: *Chmielewska, Gołębiwska, Kożuch, Ogrodnik, Sadowska, Serwatka, Sęk, Sierota*.

Jako swoje, bo znane, traktowane są nazwiska patronimiczne, utworzone od powszechnie znanych imion, np.: *Markowska, Michałowska, Stefaniak, Wojtkowska*.

4.1.3. Uznanym, akceptowanym (nazwiska zawierające pierwiastki obcojęzyczne lub nieznanymi apelatywami gwarowymi, których nosiciele są dobrze znani środowisku lub jest ich duża reprezentacja)

Znaczna część lokalnej społeczności nie zna znaczeń apelatywów (ze względu na ich terytorialny zasięg lub pochodzenie z języków obcych), które posłużyły do utworzenia pewnych nazwisk. Tak więc nazwisko *Sutkowski* ma w podstawie nazwę *sutki*, która w gwarach podlaskich oznacza ‘ciasne przejście między zabudowaniami’ (SGPK V 266; Rembiszewska 2007: 200; Gloger 1893: 881), obecnie znaną nielicznej grupie osób starszych. Na pewno obcy w odbiorze współczesnego użytkownika języka jest apelatyw zawarty w nazwisku *Szłapo*. Nazwisko to, według Rymuta (1991: 262), pochodzi od stp. *szłapa* ‘ochronne nakrycie głowy’ (w polszczyźnie poświadczania nazw *szłapa, szłapa* ‘ochronne nakrycie głowy’ pochodzą z XIV wieku z lokalizacją trudną do ustalenia – m.in. z dokumentów małopolskich SStp VIII 573). Jednak ze względu na informację o pochodzeniu osób noszących to nazwisko – Kresy wschodnie – można wnosić, że podstawą tego antroponimu jest rosyjski apelatyw *шляпа*, będący z kolei pożyczką z bawarskiego (a więc górnoniemiecką) *Schlappe* ‘czepiec, czapka’, ze średnio-wysoko-niemieckiego *slappe* ‘zwisająca część nakrycia głowy’ (Vasmer IV 456).

Podobnie nazwisko *Korcz*, równe gwarowemu apelatywowi oznaczającemu ‘krzak’. Chociaż wymienione nazwiska są reprezentowane przez pojedyncze, ale dobrze znane rodziny, zyskały akceptację i zostały przyswojone. Ze względu na reprezentatywność i prestiż osób noszących te nazwiska (nauczycielka, lekarz, dentysta, rehabilitant) przeszły one do kategorii *swój*.

4.2. Wyznaczniki obcości

Ten element omawianej opozycji często obciążony jest negatywnym wartościowaniem, uprzedzeniem do wszystkiego, co się z nim łączy. Z obcym wiąże się także brak akceptacji, w przypadku nazwisk dotyczy ona na przykład nazw apelatywnych, które posłużyły do utworzenia danego antroponimu.

4.2.1. Nietutejszy (antroponimy z formantami niepolskimi, np. *-uk*; nazwiska obce, mające nieliczną reprezentację nosicieli)

Jak wspomniałam, obcy często znaczy gorszy, na przykład o niższej kulturze. W omawianej społeczności, szczególnie wśród przedstawicieli najstarszego pokolenia, nazwiska kojarzone z obszarem wschodniosłowiańskim najczęściej wywołują konotacje negatywne. Mówi się o tych nazwiskach *ruskie, kacapskie, nie nasze*.

Wyróżnikami obcości są nazwiska zawierające sufiks *-uk*, kojarzony z obszarami wschodniosłowiańskimi: *Antończuk, Bartłomiejczuk, Bazyluk, Bliźniuk, Byczuk, Cieśluk, Danilczuk, Dawidziuk, Dudziuk, Eljaszczuk, Felczuk, Fiedorczyk, Franczyk, Fronczuk, Gmitrzuk, Gregorczyk, Grygorczuk, Grzeszczuk, Hryniuk, Ignaczuk, Janczyk, Janiuk, Jańczuk, Karpiesiuk, Kaszczuk, Klarzyk, Konstańczyk, Kościjańczyk, Krysiuk, Kryszczuk, Lewczuk, Maciejczuk, Maksimiuk, Maksymiuk, Marczuk, Mastalerczyk, Michalczuk, Michniuk, Mikołajczuk, Minarczyk, Miszczuk, Nazaruk, Panasiuk, Parmańczyk, Pawełczuk, Pawluk, Sieliwoniuk, Stasieluk, Szewczuk, Szklaruk, Ustyniuk, Walczuk, Wasielczuk, Wasilczuk, Wasiluk, Waszczuk, Wawryniuk, Wojtczyk*.

Opozycję swój – obcy w tej grupie nazwisk wzmacnia występowanie paralelnych nazwisk z formantami rodzimymi. Mamy więc *Adamczuk – Adamczyk, Marciniuk – Marciniak, Michaluk – Michalak*.

Jednocześnie trzeba zaznaczyć, że niektóre nazwiska na *-uk* nie są traktowane obco, ze względu na osoby je noszące. W miasteczku przez wiele lat pracowała w przedszkolu nauczycielka o nazwisku *Andrejuk*, z którą stykało się kilka pokoleń mieszkańców, stąd więc nazwisko to nie ma wymiaru obcości w odczuciu mieszkańców – nosiła je przecież „pani Renia”. Podobnie jest z nazwiskiem *Ignaczuk*, które mają osoby od kilkunastu pokoleń mieszkające w Wysokiem Mazowieckiem. Ten antroponim występuje w księdze chrztów miejscowej parafii z 1866 roku.

Można przypuszczać, że w niedługim czasie, ze względu na dużą liczbę nazwisk z formantem *-uk* wśród mieszkańców Wysokiego Mazowieckiego (w 2007 roku było ich 63) dojdzie do zniwelowania poczucia obcości i przeniesienia do kategorii *swój*.

Pewną odmianą obcości nacechowane są nazwiska, które wielu mieszkańcom kojarzą się z osobami ze wschodnich części kraju. Przyjmuje się, że nazwiska z *-icz || -ycz* upowszechniły się pod wpływem szlachty zamieszkałej na Kresach wschodnich (Rzetelska-Feleszko 2006: 90), co na materiale z Wysokiego Mazowieckiego potwierdza tę proveniencję.

W przeszłości formy na *-owicz, -ewicz* (należałoby się spodziewać *-owic, -ewic*, gdyż zgodnie z rozwojem grupy *tj* taki powinien być polski rezultat) były wyróżni-

kiem stopnia pokrewieństwa (tzn. określenie syna pochodzące od ojca), lecz funkcję tę utraciły już w drugiej połowie XIII wieku. Nazwiska należące do tej grupy wśród szlachty były rzadkością (Kaleta 1998: 130–131). Natomiast nazwiska na *-icz* były w przeszłości częstym środkiem identyfikacji w ukraińskiej antroponomii. Wiele późniejszych spolonizowanych rodów nosi właśnie takie nazwiska. W Wysokiem Mazowieckiem występuje kilka nazwisk patronimicznych z wymienionymi formantami: *Aleksandrowicz, Staśkiewicz, Walentyłowicz, Wojciechewicz*.

W Wysokiem Mazowieckiem za obce uznawane są nazwiska z formantami *-ewicz, -owicz*, które mają obco brzmiący rdzeń lub rzadką reprezentację, a więc *Olechwierowicz, Oleksiewicz, Sanakiewicz, Sołoniewicz, Szuszkiewicz, Tarasiewicz, Uzarowicz, Wołosiewicz, Waśkiewicz*, inne nazwiska z tym formantem nacechowania obcością nie mają.

Przez większość moich respondentów za obce uznawane są antroponimy z formantem *-ko*, charakteryzującym nazwiska na Kresach wschodnich. Sufiks ten jest typowy także dla antroponomii ukraińskiej (Szulowska 1992: 37). Oczywiście mieszkańcy Wysokiego Mazowieckiego nie uświadamiają sobie geografii występowania odnoszącej się głównie do dawnych rubieży Rzeczypospolitej, ale kojarzą je z osobami ze wschodu, nie stąd. Nazwiska z *-ko*, noszone przez osoby mieszkające w Wysokiem, to antroponimy mające w podstawie imię: *Myszko, Nazarko, Pasko* (imię wschodniosłowiańskie *Pasko* : cerk. *Pasikrat*) (SHNOB II 17), *Pietraszko* lub apelatyw *Szyszko, Siekierko*.

4.2.2. Nieznany (nazwiska od apelatywów niepolskich i od apelatywów o charakterze archaicznym)

Wyróżnianiu obcości może służyć człon apelatywny, związany z elementem propriálním. Jednym z wymiarów obcości lub swojskości są nazwiska wynikające z dawności apelatywów, które posłużyły do utworzenia nazwiska. Chodzi tu o nazwy motywowane leksemami gwarowymi lub archaizmami. Tak więc nazwisko *Ciura* jest równe apelatywowi gwarowemu *ciura* 1. ‘człowiek należący do czeladzi; sługa, pomocnik’; 2. ‘pejoratywna nazwa lub przezwisko człowieka charakteryzującego się ujemnymi cechami psychofizycznymi a. człowiek niezaradny, niesprawny; niedołęga, niezdarą, ciemięga; b. ktoś głupi, ograniczony, niedorozwinięty, ocięzły umysłowo’; 3. ‘człowiek obłudny’; 4. ‘chłopiec w wieku od czterech do dwunastu lat’ – ze Śląska, Małopolski, Wielkopolski, Kaszub (SGPA IV 440). Następne nazwisko mające w podstawie apelatyw gwarowy to *Bryc* (zapewne od apelatywu gwarowego *bryc* ‘okrzyk odpędzający kota’, występującego na Grodzieńszczyźnie SGPA II 574).

Archaiczne apelatywy, z punktu widzenia współczesnego użytkownika języka, zawierają takie nazwiska, jak *Pacholska* (od stp. *pachoł* ‘chłopiec, młodzieniec’ Rymut 1991: 203), *Pazik* (od *paż* ‘giermek, młody chłopak’ Rymut 1991: 206), *Skonieczny* (od *skonieczny* ‘końcowy, na skraju mieszkający’ Rymut 1991: 242), *Stępień* (od *stępa* ‘urządzenie do tłuczenia, ubijania’ Rymut 1991: 251, SStp VIII 441), *Talarek* (od *talár* ‘jednostka monetarna’ Rymut 1991: 272), *Wardzińska* (może, jak podaje Rymut

1991: 285, od *warda* ‘mańkut’ lub od *wardęski* ‘należący do wardężnia’; *wardężeni* ‘na Mazowszu chłop, który otrzymał od pana feudalnego zagrodę i nieduży kawałek roli, też chłop bezrolny’ SStp X 42).

Dalej mamy onimy powstałe od nazw zawodów dziś nieuprawianych, od pełnionych funkcji. I tu widać interesujące podejście omawianej społeczności lokalnej. Przedstawicielom najmłodszego pokolenia nazwiska, takie jak *Bednarek*, *Bednarz* od nazwy zawodu *bednarz* ‘rzemieślnik wyrabiający naczynia klepkowe, obręczowe’ (SGPA II 30), *Kołodziejska* ‘rzemieślnik wyrabiający koła i wozy’, *Konowałow* od *konował* ‘weterynarz’, *Ratajczak* od *rataj* ‘chłop, oracz’ (Rymut 1991: 228), *Szafara* od *szafarz* ‘zarządzający dworem, majątkiem’ (Rymut 1991: 257), wydają się często obce, bo nie kojarzą się z odpowiednimi apelatywami. Oczywiście obcość jest tu łagodzona przez odwołanie się do konkretnych osób noszących to nazwisko. Jednak samo brzmienie najmłodszy odbierają jako obce. Do tej grupy można zaliczyć nazwisko *Stelmaszczyk* od *stelmach* ‘rzemieślnik wyrabiający drewniane części wozu’ (Rymut 1991: 251), które mogło powstać w wyniku deskrypcji sytuacyjnej przez odniesienie do tak samo brzmiącego wyrazu oznaczającego ucznia stelmacha (Górny 2004: 91) oraz powstałe w wyniku kreacji strukturalnej, wyrażającej relację rodzinną ojciec – syn *Mastalerczuk* od *masztalarz* ‘człowiek zajmujący się końmi, stajenny’ (Rymut 1991: 184), *Kołodziejczak* od *kołodziej*.

Do tego zestawu wyróżników obcości należy zaliczyć także nazwiska utworzone od zapożyczonych wyrazów pospolitych: *Mielnicka* – *mielnik* ‘młynarz’ (Rymut 1991: 189), *Putkowska* od *putny* (*bojarzy putni* – na Podlasiu grupa ludności zajmująca się służbą wojskową, zwykle bojarzy osiedlali się w pobliżu zamków wielmożów).

Za obce w omawianej mikrospołeczności uznawane są nazwiska pochodzenia niemieckiego: *Bauer* ‘rolnik’, *Ertman* (zapewne od staro-wysoko-niemieckiego *hart* ‘silny, mocny’, a to z franc. *hardi* ‘śmiały, odważny’ Gottschald 1971: 315), *Fajfer* (od *fajfer* ‘grający na piszczałce; gołąb’; z niem. *Pfeifer* ‘gwizdacz’ Wolnicz 1978: 22), *Fischer* ‘rybak’, *Frydrych* (od imienia niemieckiego), *Gotlib* (niem. *Gott* ‘Bóg’, *lieb* ‘ukochany’), *Izbrecht* (od staro-wysoko-niemieckiego *isan* ‘żelazo’ SNNP 57), *Kenigsmann* (niem. *König* ‘król’, *Mann* ‘człowiek’), *Knajp* (od apelatywu *Kneif*, dolnoniemieckie *kneip(p)* ‘nóż, zwłaszcza nóż szewski’ Gottschald 1971: 374; postać z *-p* jest pierwotna, w wysokoniemieckim pierwotne *p* przechodziło w *pf*, a to mogło być upraszczane w *f*, na terenie dolnoniemieckim *p* pozostało, tak jak postać pierwotna *pert* ‘koń’ pozostała w dialektach dolnoniemieckich, w wysokoniemieckich zaś przeszło w *Pferd*), *Knap* (od *Knabe* ‘chłopiec’, zwłaszcza ‘gwarek (młody górnik)’ Gottschald 1971: 373 lub od niem. apelatywu *Knappe* ‘pomocnik, czeladnik’), *Koch* (od *Koch*, *Kuch* < *Konrad* lub od apelatywu *Koch* ‘kucharz’ SEMSNO 136), *Rahman* (od *Rabe*, łączy się z *Ram-*, które powstało na skutek zaniku *h-* z form w staro-wysoko-niemieckim *hraban*, *hrabo*, *hram* ‘kruk’ Gottschald 1971: 479), *Szubert* (od średnio-wysoko-niemieckiego *schuchwürhte* ‘szewc’ Gottschald 1971: 526), *Szulc* (*Schulze* ‘sołtys’, a to wiąże się z *Schultheiß* ‘taki, który wyznacza (nazywa) obowiązki, świad-

czenia'; 'sołtys, wójt, burmistrz', także 'sędzia', również 'właściciel dużego gospodarstwa' Gottschald 1971: 528), Szwarz 'czarny', Taube 'gołąb', Tylenda (od nazwy osobowej Till lub od podstawy tyl-, por. tyle, tył Rymut 1991: 280), Werner (nazwa osobowa Werner).

Również jako obce, ze względu na jednostkową reprezentację i brzmienie, odbierane jest nazwisko *Ferens* (od węgierskiego imienia *Ferenc* ['Franciszek'] – Lipowski 2008: 157 – lub może, choć to raczej wątpliwe, węg. apelatywu *ferenc* 'golec, hołysz' Mączyński 1970: 59).

Na pewno wymiar obcości zyskują nazwiska, których motywacji, w sensie źródła zapożyczenia, nie uświadamiają sobie użytkownicy. Z taką sytuacją mamy do czynienia w przypadku nazwisk, których warstwa apelatywna zakotwiczona jest w języku łacińskim: *Materka* od łac. *mater* 'matka' (Rymut 1991: 185), *Molenda*, *Mołęda* od łac. *molendinator* 'młynarz'. Podobnie jest z antroponimem wykazującym związek z językiem litewskim, a więc *Gastoł* (od nazwy osobowej *Gasztold*, która zawiera litewski komponent *gost-*, łączący się z apelatywem *gōstis* 'oprzytomnieć, ożyć, obudzić się, wrócić do normalnego stanu' Kondratiuk 2000: 138).

4.2.3. Inny (nazwiska z cechami fonetycznymi niepolskimi)

Sygnalem obcości może być warstwa fonetyczna, a więc pojawienie się połączenia głosek *ti, di, ri, c-i, s-i, z-i*: *Stepajtis*, *Andrisikowska*, *Ciba* (może od apelatywu wschodniosłowiańskiego *cyba* 'nazwa kozy, zaniedbany człowiek' za Dalem podaje SHNO I 59), *Sidor* (imię wschodniosłowiańskie cerkiewne *Isidor* SHNOB II 89), *Sidorek*.

Obce są inne brzmieniowo nazwiska, zawierające typowo wschodniosłowiańską cechę fonetyczną, jaką jest pełnogłos, a więc związane z rozwojem dawnej grupy **talt, *tart* (dawniej traktowanej jako **tolť, *torť*), która w grupie wschodniosłowiańskiej ma kontynuację jako **tołot, *torot*. Można tu wymienić nazwiska *Sołoducha* (od *sołoducha* 'prażucha, lemieszka'), *Wołosiewicz* (od *Wołoch* 'członek ludności pasterskiej Karpat, Rumunii' Rymut 1991: 296), także imię wschodniosłowiańskie *Wołos* (: cerk. *Własij*) (SHNOB II 182), *Woroszył*, *Woroszyło* (od ukraińskiego *voroszyty* 'szeleścić, przewracać'; *woroszyć* 'niszczyć'; starobiałoruskie *woroch* 'szelst, przewrót' SHNOB II 184).

O pewnej obcości decyduje nie tylko rzadkość występowania nazwisk, ale także znajomość osób noszących te rzadkie nazwiska. Do takich należą nazwiska kobiet, które wyszły za mąż za cudzoziemców, mieszkają za granicą, a są jedynie w Wysokiem Mazowieckiem zameldowane. Kiedy zapytałam kilkudziesięciu mieszkańców o antroponimy *Boeven* (*Słownik nazwisk używanych w Polsce na początku XXI wieku* rejestruje jednego nosiciela – kobietę, właśnie z Wysokiego Mazowieckiego), *Bonetto* (jedna kobieta tylko z Wysokiego Mazowieckiego Rymut 2005), *Cesky* (Rymut 2005 nie notuje), *Eckerson* (jedna kobieta tylko w Wysokiem Mazowieckiem Rymut 2005), *Joubar* (jedna kobieta tylko w Wysokiem Mazowieckiem Rymut 2005), wszyscy bez wahania odpowiadali, że noszą je osoby nie z Polski, a na pewno nie z Wysokiego Mazowieckiego.

Podsumowanie

Analiza opozycji *swój* – *obcy* na podstawie antroponimów mieszkańców Wysockiego Mazowieckiego pozwala ustalić wyróżniki tej kategorii aksjologicznej, a więc nazwisko zaliczane do kategorii *swój* wiąże się z określnikami: znany, uznany, akceptowany, lubiany, natomiast *obcy* z nietutejszy, nieznan, inny. Takie rozumienie w dużym stopniu łączy się z geografą nazwisk, co pozostaje sprawą o niebagatelnym znaczeniu na obszarze zamieszkanym przez ludność zasiedlałą, na który w niewielkim stopniu nałożył się napływ osób z innych regionów kraju.

Omówienie pojmowania poszczególnych nazwisk przez mikrośrodowisko pokazuje po raz kolejny, jak istotną rolę odgrywa stereotyp, zarówno w płaszczyźnie językowej, jak i kulturowej. Daje także szansę unaocznienia poszczególnych struktur budowania językowego obrazu świata, związanego przede wszystkim z sądami wartościującymi. Z przedstawionej analizy wynika również skłonność danej grupy do przypisywania konkretnym nazwiskom pewnych cech, które wynikają z wiedzy i wyobrażeń poszczególnych członków społeczności, a najczęściej nie wypływają ze znajomości struktury morfologicznej czy etymologii antroponimu, a więc nie zgadają się z interpretacją językoznawczą.

LITERATURA

- Bartmiński 2007 – J. Bartmiński, *Opozycja swój/obcy a problem językowego obrazu świata*, „Etnolingwistyka”, t. 19, s. 35–59.
- Benedyktowicz 2000 – Z. Benedyktowicz, *Portrety obcego. Od stereotypu do symbolu*, Kraków.
- Bobrowski 1995 – I. Bobrowski, *Czy kognitywizm jest naukowy? O lingwistyce kognitywnej z punktu widzenia dwudziestowiecznych koncepcji nauki*, „Biuletyn PTJ”, t. 51, s. 19–24.
- Borek 1978 – H. Borek, *Diachroniczne i synchroniczne klasyfikacje nazwisk polskich*, Z Polskich Studiów Slawistycznych. Językoznawstwo, 5, s. 447–455.
- Bubak 1982 – J. Bubak, *Socjolingwistyczny i prawny aspekt zmiany nazwiska w Polsce*, „Onomastica”, t. 37, s. 91–108.
- Bubak 1987 – J. Bubak, *O socjolingwistycznym podejściu w badaniach antroponimii*, „Socjolingwistyka”, t. 6, s. 97–105.
- Cieślikowa 1996 – A. Cieślikowa, *Metody w onomastycznych badaniach różnych kategorii nazw własnych*, „Onomastica”, t. 41, s. 5–19.
- Cieślikowa 1999 – A. Cieślikowa, *Nazwy własne w procesie rekonstrukcji obrazu dawnego świata*, [w:] *Przeszłość w językowym obrazie świata*, red. A. Pajdzińska, P. Krzyżanowski, Lublin, s. 269–276.
- Citko 2001 – L. Citko, *Nazewnictwo osobowe północnego Podlasia w XVI w.*, Białystok.
- Dacewicz 1999 – L. Dacewicz, *Obce czy rodzime? W kwestii nazewnictwa na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim*, [w:] *Studia Slawistyczne I. Nazewnictwo na pograniczach etniczno-językowych*, Białystok, s. 88–92.

- Galasińska 1990 – A. Galasińska, *Pole leksykalno-znaczeniowe OBCY na podstawie powieści Edwarda Redlińskiego Konopielka. Analiza etnolingwistyczna*, „Polonica”, t. 14, s. 121–141.
- Gloger 1893 – Z. Gloger, *Słownik gwary ludowej w okr. Tykocińskim*, „Prace Filologiczne”, t. 4, s. 795–904.
- Gottschald 1971 – M. Gottschald, *Deutsche Namenkunde. Unsere Familiennamen nach ihrer Entstehung und Bedeutung*, Berlin.
- Górny 2004 – H. Górny, *Nazwiska mieszkańców wybranych miejscowości dawnej ziemi sanockiej w świetle interferencji etniczno-językowej (XV–XIX w.)*, Rzeszów.
- Greń 2004 – Z. Greń, *Tradycja i współczesność w językowym i kulturowym obrazie świata na Śląsku Cieszyńskim*, Warszawa.
- Grzegorzczkova 1998 – R. Grzegorzczkova, *O rozumieniu prototypu i stereotypu we współczesnych teoriach semantycznych*, „Język a Kultura”, t. 12, s. 109–115.
- Kaleta 1998 – Z. Kaleta, *Nazwisko w kulturze polskiej*, Warszawa.
- Kondratiuk 2000 – M. Kondratiuk, *Nazwiska pochodzenia bałtyckiego w regionie białostockim*, „Acta Baltico-Slavica”, t. 25, s. 125–149.
- Kondratiuk 2004 – M. Kondratiuk, *Odapelatywne nazwiska litewskiego pochodzenia w języku polskim i białoruskim*, [w:] *Droga ku wzajemności. Materiały X Międzynarodowej Konferencji Naukowej (Grodno–Mir, 24–25 października 2002 r.)*, red. S. Musijenko, Grodno, s. 16–29.
- Kreja 2001 – B. Kreja, *Słowotwórstwo polskich nazwisk. Struktury sufiksalne*, Kraków.
- Lipowski 2008 – J. Lipowski, *Ewolucja nazwisk w południowej części Śląska w czasach austriackich. Analiza słowotwórczo-statystyczna i graficzna*, Wrocław.
- Mączyński 1970 – J. Mączyński, *Nazwiska łodzian (XV–XIX wiek)*, Łódź.
- Mrózek 2000 – R. Mrózek, *Współczesna lingwistyka a sfera onimiczna języka*, [w:] *Onomastyka polska a nowe kierunki językoznawcze. Materiały z XI Ogólnopolskiej Konferencji Onomastycznej, 15–17 czerwca 1998, Bydgoszcz–Pieczęyska*, red. M. Czachorowska, Ł. M. Szewczyk, Bydgoszcz.
- Nowicka, Łodziński, Nowicki 1990 – E. Nowicka, S. Łodziński, J. Nowicki, *Swój i obcy*, Warszawa.
- Pelcowa 2007 – H. Pelcowa, *Swój/obcy w świadomości mieszkańców lubelskich wsi*, „Etnolingwistyka”, t. 19, Lublin, s. 75–87.
- Popowska-Taborska 2008 – H. Popowska-Taborska, *Opozycja swoi/obcy w języku ginących społeczności Drzewian połabskich i pomorskich Słowińców*, „Etnolingwistyka”, t. 20, s. 215–222.
- Prochorowa 1998 – S. Prochorowa, *Stereotyp językowy Europejczyka w kontekście opozycji „swój – obcy”*, „Język a Kultura”, t. 12, s. 238–244.
- Rembiszewska 2007 – D.K. Rembiszewska, *Słownik dialektu knyszyńskiego Czesława Kudzinowskiego*, Łomża.
- Rospond 1965 – S. Rospond, *Struktura i klasyfikacja słowiańskich antroponimów na podstawie Słownika nazwisk śląskich*, *Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*, t. 5, s. 9–63.
- Rymut 1991 – K. Rymut, *Nazwiska Polaków*, Wrocław.

- Rymut 1999–2001 – K. Rymut, *Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny*, t. 1–2, Kraków.
- Rymut 2005 – K. Rymut, *Słownik nazwisk używanych w Polsce na początku XXI wieku*, Warszawa–Kraków, wyd. 2 popr. (płyta CD-ROM).
- Rymut 2006 – K. Rymut, *Nowe sposoby badania zróżnicowania geograficznego nazw osobowych*, [w:] *Onimizacja i apelatywizacja*, red. Z. Abramowicz, E. Bogdanowicz, Białystok, s. 345–355.
- Rzetelska-Feleszko 2006 – E. Rzetelska-Feleszko, *Ród czy majątek, czyli o nazwiskach*, [w:] E. Rzetelska-Feleszko, *W świecie nazw własnych*, Kraków–Warszawa, s. 84–95.
- SEMSNO – *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, cz. 5, *Nazwy pochodzenia niemieckiego*, 1997, oprac. Z. Klimek, Kraków.
- SGPA – *Słownik gwar polskich*, 1977–, oprac. Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie, pod kier. M. Karasia, od t. 2. pod kier. J. Reichana, od t. 6. pod kier. J. Okoniowej, Wrocław.
- SGPK – J. Karłowicz, 1900–1911, *Słownik gwar polskich*, t. 1–6, Kraków.
- SHNOB – Z. Abramowicz, L. Citko, L. Dacewicz, 1997–1998, *Słownik historycznych nazw osobowych Białostoczczyzny (XV–XVII w.)*, t. 1–2, Białystok.
- Skowronek 1997 – K. Skowronek, *Polskie nazwisko a kultura. Propozycja badań kognitywnych*, „Biuletyn PTJ”, t. 53, s. 145–156.
- Skowronek 2001 – K. Skowronek, *Współczesne nazwisko polskie. Studium statystyczno-kognitywne*, Kraków.
- Słowiańska 2002 – *Słowiańska onomastyka. Encyklopedia*, t. 1, rozdz. 12, *Antroponimia II – Nazwiska*, red. E. Rzetelska-Feleszko, A. Cieślikowa, przy współudziale J. Dumy, Warszawa–Kraków, s. 387–573.
- Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, cz. 3, *Odmiejscowe nazwy osobowe*, 1997, oprac. Z. Kaleta, Kraków.
- Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, 1992–1994, wyd. K. Rymut, t. 1–10, Warszawa.
- SNNP – Z. Kowalik-Kaleta, L. Dacewicz, B. Raszevska-Żurek, 2007, *Słownik najstarszych nazwisk polskich – pochodzenie językowe (XII–XV wiek)*, t. 1, Warszawa.
- SStp – *Słownik staropolski*, 1953–, red. S. Urbańczyk, Warszawa.
- Szulowska 1992 – W. Szulowska, *Imiennictwo dawnej ziemi halickiej i lwowskiej*, Warszawa.
- Szyfer 1999 – A. Szyfer, „Swoi” i „obcy” w społeczności wsi Woryty (w aspekcie historycznym i współczesnym), [w:] *Folklorystyczne i antropologiczne opisanie świata. Księga ofiarowana prof. Dorocie Simonides*, red. T. Smolińska, Opole, s. 251–260.
- Tomczak 2003 – L. Tomczak, *Słownik odapelatywnych nazwisk Polaków*, Wrocław.
- Vasmer – M. Фасмер, 1964–1973, *Этимологический словарь русского языка*, перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева, т. 1–4, Москва.
- Wolnicz-Pawłowska 1978 – E. Wolnicz-Pawłowska, *Osiemnastowieczne imiennictwo ukraińskie w dawnym województwie ruskim*, Warszawa.
- Zawadzki 2002 – J. M. Zawadzki, *1000 najpopularniejszych nazwisk w Polsce*, Warszawa.

A HOMELY–STRANGER CATEGORY IN LOCAL ANTHROPNOMY.
ON THE EXAMPLE OF SURNAMES
OF WYSOKIE MAZOWIECKIE INHABITANTS

SUMMARY

The aim of the article is showing the homely–stranger category in relation with local anthroponomy on the example of surnames of inhabitants of a town in Podlasie.

The opposition mentioned above is shown as one of basic categories which describe the culture of local community. The role of surname geography in establishing the homely–stranger relation was discussed.

Moreover, review of surnames' interpretations in onomastic surveys was presented.

In the discussion of the homely–stranger category with reference to anthroponyms of inhabitants of Wysokie Mazowieckie indicators of homeliness were taken into consideration: local (toponymic surnames with the *-ski* formant), familiar (surnames formed from native appellatives and patronymic), recognized, accepted (surnames which contain foreign elements or unknown dialectal appellatives whose holders are well known to the community or there is a large representation of them). Among the indicators of strangeness there are elements: foreign (anthroponyms with non-Polish formants, e.g. *-uk*, foreign surnames which have a small representation of holders), unknown (anthroponyms formed from non-Polish appellatives or from appellatives of archaic character), different (surnames with non-Polish phonetic features).

The discussion of understanding particular surnames by micro community shows again what important role a stereotype plays both on linguistic and cultural ground. Presented analysis shows inclination of a given group to attributing certain features to particular surnames. These features result from knowledge and imagining of particular members of a community and most often are not connected with knowledge of morphological structure or an anthroponym's etymology. Therefore they disaccord with linguistic interpretation.

КАТЕГОРИЯ СВОЙ–ЧУЖОЙ В МЕСТНОЙ АНТРОПОНИМИИ
НА ПРИМЕРЕ ФАМИЛИЙ ЖИТЕЛЕЙ ГОРОДА ВЫСОКОЕ МАЗОВЕЦКОЕ

РЕЗЮМЕ

В статье проведен анализ категории свой – чужой в области антропонимов – фамилий жителей одного из городов региона Подляшие. Данное противопоставление представлено как форма/метод описания культуры местного общества. Приведен обзор толкования фамилий в ономастических исследованиях. При анализировании фамилий городка Высокое Мазовецкое учтены

вались критерии, определяющие своих: здешний (фамилии происходящие от названий местностей с финалью -ski), знакомый (фамилии, происходящие от апеллятивных наименований и патронимии), приемлемый (фамилии с иностранными элементами или неизвестные диалектные названия в качестве фамилий лиц хорошо известных в данном социуме или не имеющие многозначимого представительства в данной среде). Показателями, определяющими чужих, являются: нездешний (антропонимы, включающие непольские элементы, напр., -uk; иностранные фамилии немногих лиц), фамилии, происходящие от непольских или архаических апеллятивных наименований, отличающихся (фамилии с непольскими фонетическими элементами).

Восприятие данных фамилий микросредой лишней раз подчеркивает существенное влияние стереотипа как на языки, так и на культуру. Из анализа следует также склонность приписывать отдельным фамилиям определенных черт, являющихся эффектом знаний и представлений, бытующих в среде и, чаще всего, не связанных с пониманием морфологической структуры ими или этимологии антропонима – следовательно идущих в разрез с языковедческим толкованием.

Słowa kluczowe: kategoria swój – obcy, językoznawstwo, onomastyka, antroponomia, Podlasie.

Key words: homely–stranger category, linguistics, science of names, anthroponomy, Podlasie.

Ключевые слова: языкознание, категория свой – чужой, ономастика, антропонимия, Подлясье.